

DIVORȚ ÎN STIL BĂNĂȚEAN

VALERIU LEU

În concepția Luminilor, așa cum a fost ea formulată în cancelariile iosefiniste, familia era o problemă de stat. Ea devine obiectul unui set legislativ foarte consistent exprimând, în fiecare din documentele sale, un nou pas în acapararea de către stat a unui spațiu guvernat până atunci exclusiv de biserică. Evoluția ulterioară nu a anulat această direcție ci dimpotrivă a susținut-o impunând-o cu mijloace ferme.

Există termeni, între cei utilizați de legislația invocată, care concep căsătoria ca un contract, o alianță consemnată în scris, un document ce poate fi invocat în instanță. Se poate vorbi, odată cu introducerea formularisticii legată de starea civilă, de nașterea unui nou domeniu birocratic bine pus la punct și extrem de activ chiar la nivelul satului. Aici se redactează „hârtii“ care vor fi indispensabile în viața fiecărui individ. Ele erau utile și administrației, în primul rând administrației care impunea acum lumii arhaice, conservatoare, ritmurile noi, adeseori amănunțite în care tocmai era inițiată marea schimbare, modernizarea¹. Se exprimă aici o dualitate biserică — stat caracteristică epocii Luminilor dar și tendința de inversare a raportului în sensul primatului statal. Este adevărat, registrele erau completate de preot, el le păstra, elibera dovezile solicitate dar principiul în sine al acestei evidențe este laic².

„Pacea“ familiei, a oricărei familii din comunitate, nu mai este lăsată exclusiv domeniului social. Asupra ei se veghea cu atenție din mai multe direcții. Biserica, cutuma, statul se implicau în mod direct dar tot mai inegal pe măsură ce modernizarea rurală evolua. Atitudinea potrivnică, de rupere a „păcii“ era tratată ca un scandal, ca o ieșire din „ordine“ și deci sancționată drastic. Sub acest aspect lucrurile, în satele districtului militar bănățean erau și mai sever supravegheate iar reacția mai promptă. Ierarhia militară se implica în toate, nimic nu putea scăpa controlului său. „Compania“ era o subunitate de luptă dar era și o instanță, o autoritate care se manifesta practic în toate domeniile vieții. Stabilitatea familiei și implicit a comunionului grăniceresc nu putea fi o chestiune care să privească numai indivizii ci una în care autoritățile militare trebuiau să se implice de la bun început cu toată hotărârea. Lucrurile deveneau deci de interes public și tratate ca atare. Orice tulburare a păcii familiale devenea *un caz* pentru comandamentele de companie. Căsătoria era o trecere într-o „ordine“, odată căsătorii tinerii „se așezau“ iar despărțirea nu putea fi, în consecință, decât o „dezordine“.

Desigur, în sate, pe lângă biserică și autoritatea de stat, asupra cuplului veghea foarte exigentă, ceea ce documentele oficiale numeau „morală publică“. Colectivitatea se arată scandalizată de încălcarea bunelor obiceiuri, sănătoaselor obiceiuri. Întotdeauna s-au găsit destui care să ia atitudine și, zor-nevoie, să corecteze viața altora³. Părinți, vecini, rude,

consăteni devin martori chemați în instanțe. Ei se prezintă nu numai fiindcă erau siliți de regulamentele militare ci și fiindcă au păreri, mai ales pentru că au păreri.

Când izbucnește o tulburare de acest fel biserica era datoare să intervină. Căsătoria era o taină și cuvântul Evangheliei spune limpede: „Deci, ce a împreunat Dumnezeu, omul să nu despărță“. (*Matei*, 19, 6). Preotul este un personaj cu autoritate în comunitate. El este din principiu un apărător al „păcii familiale“, la nevoie un mediator. Când lucrurile se complică sunt solicitați să intervină, protopopul sau chiar episcopul. Ei trebuiau să discearnă, să ia hotărâri. Acțiunea lor se produce din perspectiva dreptului canonic dar, cum am arătat, legislația bisericească includea deja și elemente ale dreptului laic. În legătură cu motivele de divorț, ale desfacerii căsătoriei, existau prevederi clare. În *Compendiul de drept canonic* șagunian ele au fost enumerate cu grijă⁴. Partea care se socotea nevinovată putea cere divorțul. Acesta era precedat de separația efectivă și de înfățișarea la preotul locului care încerca reconcilierea amintind legămintele făcute în fața altarului. Dacă bunele relații nu s-au reinstalat și pacea familială nu a fost restabilită, urma o a doua înfățișare. Dacă nici după aceasta nu se produce împăcarea, după ce s-au audiat martori și sau examinat probele, se întocmește un dosar al cazului care este înaintat scaunului protopopesc ca instanță superioară. Această instanță ecleziastică era alcătuită din protopop, șase preoți cu drept de vot, un notar și un „defensor matrimonial“. Și aici se încerca o împăcare dar dacă nu se reușea urma pronunțarea hotărârii de desfacere a căsătoriei. Întregul dosar era apoi înaintat episcopiei care putea accepta sau respinge hotărârea. În general, pentru a se putea parcurge aceste etape, cazul dura ani, cel mai obișnuit, doi⁵.

Cel mai adesea, ca motiv de divorț, se invoca adulterul dar și maltratarea era acceptată în anumite situații. Violența conjugală nu era un lucru neobișnuit ci era privită, până la un punct, ca un mijloc normal de „corecție“. Când însă era nemotivată, repetată și pune în primejdie viața, ea putea fi invocată ca motiv al cererii de desfacere a căsătoriei⁶.

Toate acestea, motive și etape, pot fi urmărite într-un set de documente referitoare la un caz petrecut în a doua jumătate a veacului al XIX-lea într-un sat de pe Valea Almăjului, Lăpușnicul Mare. Această comunitate făcea parte din districtul regimentului nr. 13 românesc de graniță din sudul Banatului iar parohia din protopopiatul Mehadiiei. Documentele citate sunt mărturii, declarații, probe și reclamații care alcătuiau dosarul de la scaunul protopopesc⁷ și care acum se află într-o colecție personală oferindu-ne posibilitatea unei examinări amănunțite.

Avem prilejul unei intervenții din perspectiva istoriei mentalităților, a unei priviri asupra moravurilor vremii și ale locului, dar și de a pune la dispoziție celor interesați de „noua istorie“ a unor piese arhivistice consistente. Este, socotim noi, un domeniu mai puțin explorat cu toate că dispunem deja de câteva lucrări importante pe care le-am și citat.

Cazul la care ne referim s-a petrecut în 1869. Atunci a început toată tărășenia care a agitat comunitatea stârnind reacții și comentarii, unele consemnate în scris pentru a fi incluse dosarului de cercetare întocmit la protopopiat. Ca întotdeauna când se întâmplau asemenea situații părțile sunt împărțite, fiecare parte are partizani și adversari pe care îi so-

licită să intervină, să se implice, să mărturisească, evident în sensul dorit. Instanța militară nu putea să rămână de o parte. Avea obligații regulamentare. Ea convoacă împricinații să vină la raport, îl aduce pe soț, în calitatea lui de militar, în fața unui „sfat al companiei“. Când vreunul refuză să se înfățișeze deși a fost somat, compania îl trimite sub escortă. Totuși se simte în reacțiile grănicerilor o anumită relaxare în raport cu autoritatea militară. La un moment dat unul dintre soldații refuză să execute ordinul de a ieși în fața companiei și chiar vociferează. Și femeia are un moment de împotrivire încercând să se sustragă de la înfățișarea la scaunul protopopesc. Desigur, s-au luat foarte prompt măsurile de restabilire a ordinii dar faptul în sine are o semnificație care nu trebuie ignorată.

Ianăș Bulza din Lăpușnicul Mare era căsătorit de numai doi ani dar căsnicia sa a intrat în criză. Situația se deteriorase de mai multă vreme dar în toamna lui 1869 s-a ajuns până acolo încât nevastă-sa la părăsit plecând la părinții ei. A cui a fost vina? Aici opinia publică din Lăpușnic este împărțită. Fiecare parte arunca vina pe cealaltă. Primul care dă ceva lămuriri a fost grănicerul Ștefan Goșa. El depune mărturie la 15 septembrie 1869 deschizând un dosar care se va încheia abia în anul următor și ale cărui piese conservă dovezi ale existenței unei diplomatie rurale, alt domeniu rămas încă în afara preocupărilor istoriografiei noastre⁸. Martorul însă este destul de reținut. Textul său se referă la ceea ce amenința să facă Ianăș Bulza după ce a fost părăsit. Nu spune nimic în legătură cu întâmplările care au determinat plecarea soției sale. Poate depune mărturie în fața oricui va fi chemat, și o va face sub jurământ dacă va fi nevoie, cum că Ianăș Bulza era furios și a declarat că, la prima ocazie, o va împușca. A spus-o și a repetat-o! Era mândru și pe socruul său și era hotărât să-l împuște și pe acela. Făcuse chiar un plan cum să-l pândească când se va duce la sălaș și să-l împuște ascuns după gardurile grădinilor. El, Ștefan Goșa, a încercat să-l potolească, să-i arată că nu e bine ce face, să-l ferească de rău dar Bulza a rămas neclintit în proiectele sale. L-a rugat totuși să meargă la Natalia, soția fugară, ar fi mers oricum s-o vestească de primejdia care o pândea: „Eu am mers și am spus Nataliei și fu așa înfricoșată și zisă: „Cum să trăiesc, că de pe drum m-au dezbrăcat de țoale, banii de pre cap m-au luvat, așa, acuma (vrea) să-m(i) ia și viața“⁹. Oricum, era clar că nu se va întoarce! Răspunsul l-a infuriat și mai tare pe Ianăș Bulza: „Am mers și am spus lu Ianăș Bulza și au zis așadară (că) el va căuta prileji, mergând dumnealui, Avram Boba, la sălaș, el va merge în grădini și v-a păzi, și-l va pușca . . .“¹⁰. Desigur, cel amenințat a ieșit la raportul companiei să se plângă: „Noi mersărăm — spune martorul referindu-se la el și la Boba — dar el nu vru, fugi“¹¹. Aceasta știe și aceasta mărturisește!

În 13 septembrie 1869 Ianăș Bulza face o plângere către scaunul protopopesc de la Mehadia, una scurtă și concisă, întemeiată pe convingerea că biserica trebuia să-l sprijine pe el, soț legiuit. Aflăm de aici că el și Natalia au dus-o bine vreme de doi ani până când aceea „au trecut în prihana curvii și în alte sate dezărtă . . .“¹². El, spune în plângerea sa grănicerul, s-a adresat până acum și „stăpânirii politicești“ și dacă nevasta nu va reveni, va fi silit să dea totul în vileag făcând-o de rușine:

„... despre purtarea și prihana dâșii a ră, prin dovezi și mai departe Domnilor Duhovnicești în persoană a dovedi⁴¹³.”

De fapt protopopul Iacobescu de la Mehadia cunoștea destul de bine cazul respectiv de la parohul satului căci la 4 decembrie se adresa acestuia poruncindu-i să ia toate măsurile ca pe data de 18 ale lunii cei doi soți să se prezinte în fața sa. Dacă femeia se va împotrivi, cum se aude, să ceară companiei să o aducă „cu asistenție⁴¹⁴”. Pe 10 decembrie cere iarăși ca „onorata companie să binevoiască, cu energie a dispune pre calea sa ca numita femeie neîntrelăsat se se ie la vizitate pre a ei spese . . .⁴¹⁵”. Natalia încercase să se sustragă invocând motivul bolii, un motiv în care însă nimeni nu era dispus să creadă.

Între timp la Mehadia, dosarul devenea tot mai voluminos pe măsură ce părțile își prezentau punctele de vedere iar martorii își făceau depozitiile.

Pe 15 decembrie Ianăș Vidu și Pau Seilescu din Lăpușnicul Mare depune o „adeverință” prin care confirmă că „noi, despre prihana curvii putem sta și cu jurământ a pune unde vom fi de a răspunde la înaltele duhovnicești și politicești stăpâniri⁴¹⁶”. Se refereau la Natalia!

Pe 3 ianuarie 1870 vine și cealaltă parte cu martorii săi aleși dintre oamenii cu greutate în sat, tatăl Nataliei era doar caporal! Traia Bihoi, Toma Spain, Libimir Schinteie și Ion Romanu, toți „ausușmani”, au depus și ei un document la scaunul protopoesc. Îl cunoșteau pe Ianăș Bulza ca pe un cal breaz! Totuși când a început să intre zăzania între cei doi soți ei au găsit cu cale, potrivit obligației și autorității ce o aveau în comunitatea militară, să-i cheme în „sfatul reprezentanților și a bătrânilor⁴¹⁷” îndemnându-i, cum era și firesc, să se împace. Pentru moment părea că cearta s-a stins și că cei doi le-au ascultat sfatul înțelept. N-a trecut însă mult și în sat s-a auzit că Natalia n-ar mai fi la soțul ei. Ianăș s-a plâns în fața lor și atunci i-au chemat din nou la înfățișare. Ea a venit, și le-a arătat hainele rupte de Ianăș. Atunci s-au hotărât să înainteze cauza mai sus, la companie, la raportul săptămânal. Pentru soț hotărârea companiei nu a fost prea blândă: s-a ales cu două zile de arest „pentru purtarea ră” și fiindcă acolo a proferat amenințări (că și să vrea Tani să se reîntoarcă la el, n-o va mai primi!) oamenii înclinau să creadă că el este de vină. Omul nu s-a potolit nici după arest, dimpotrivă. Toată lumea știe că odată, ziua în ameaza mare, Ianăș Bulza „ș-au dezbrăcat femeia sa nelegiuit în hulița cea mai mare din sat”, ceea ce, indiferent de motiv, nu este nimănui îngăduit, „nicicui nu-i iastă slobod a-și luva satisfacție singur!⁴¹⁸” Totuși ei, ausușmanii, încercând să facă binele dar și la porunca companiei, s-au dus la părinții Nataliei luându-l și pe Ianăș cu ei „ca să-i luvăm pre soția sa cu toate ce au avut să o ducem la dânsul⁴”. Nici atunci însă nu s-a purtat cuvințios găsind prilej să-și jignească socrii zicând: „De vre soția să miargă acasă, bine, și de unde nu, nu, că voi m-aț(i) rugat să vă iau fata!⁴¹⁹”. După numai câteva zile iată-i însă pe toți la raportul companiei, Ianăș învinovățindu-i că n-au îndeplinit ordinul și n-au adus-o pe Tani, ceea ce-i o minciună sfruntată, o știe întregul sat! De altfel, toată lumea știe că acest Ianăș Bulza este un om „cu slabă purtare”. El a fost în stare să-și dea casa făcută din material bun pe una din lemn negeluit ceea ce spune totul despre ce fel de om este și ce minte are! Nu este însă nici cinstit! Odată, venind la serviciul de strajă

pe graniță, a învinuit-o pe Tani că i-ar fi furat banii boilor ceea ce s-a dovedit ulterior a fi neadevărat. Nici tatăl său nu e mai bun ba chiar este de bănuț că-și sfătuiește feciorul la rău de vreme ce vorbește urât despre noru-sa. Referindu-se la Tani ar fi spus: „Ce, mie nu-mi trebuie beam-tăr²⁰ fata lui Avram Boba în casa mea“²¹.

Ceva vină trebuie, într-adevăr să fi avut și acest socru, Trăilă Bulza, care n-a ezitat să ia partea feciorului trimițând protopopiatului o scrisoare scurtă dar plină de aluzii la posibilitatea ca parohul locului să nu fie obiectiv dar și la posibilitatea unui apel la episcopie pe care dacă lucrurile se vor tărăgăna, nu va ezita să-l facă. Evident, o astfel de posibilitate nu putea fi pe placul protopopului Iacobescu. Oricum el, Trăilă Bulza, nu are de gând să-și piardă vreme la primăvară când va fi timpul lucrului la câmp cu drumuri pe la Mehadia!

Șirul împăcărilor de scurtă durată a mai cunoscut o etapă căci pe verso scrisorii lui Trăilă, secretarul scaunului protopresviteratului înseamnă că „Au dat amendoi Declarația să în ședința scaunală că s-a(u) împăcat“²². Pentru cât timp? Nu știm dar știm că totul s-a sfârșit cu un happy-end.

La 28 august 1870, după un an de hărțuiri cei doi confirmă în scris împăcarea. A fost redactată o declarație solemnă care merită, măcar incipitu-l, reprodușă: „Noi, mai gios subscriși, Ianașiu Bulza locuitor din Lapușnic, cu soția mea Talia, prin aceasta ne declarăm și făgăduim serbatorcesc înaintea scaunului protopresviteral și deacă eu, Ianașiu voi trăi cu soția mea Talia care au venit eară la mine spre împreuna conviețuire în căsătorie...“²³. El promite că nu o va mai bate, nu o va mai jigni și nu o va mai alunga iar ea că, de acum înainte, fi va fi soție credincioasă.

NOTE

1 V. Leu, *Banatul între arhaic și modern. Mentalități în Veacul Luminilor*, Reșița, 1993, p. 13—14.

2 S. Bolovan, *Legislația cu caracter matrimonial la românii din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Studii de istorie a Transilvaniei“, Cluj, 1994, p. 168—169.

3 Ph. Ariès, Ge. Duby, *Istoria vieții private. De la Renaștere la Epoca Luminilor*, vol. VI, București, 1995, p. 308.

4 A. Șaguna, *Compendiu de dreptul canonicu*, Sibiu, 1868, p. 77.

5 S. Bolovan, *op. cit.*, p. 175.

6 A. F. Muntean, *Divorțul la românii ortodocși din protopopiatul ortodox al Turzii (sfârșitul sec. al XIX-lea)*, în „Studii de istoria Transilvaniei“, Cluj, 1994, p. 177.

7 Documentele se află în colecția V. Ionescu din Mehadia. Mulțumim cu acest prilej pentru generozitatea de a ni le pune la dispoziție.

8 Elemente de diplomatică rurală pot fi sesizate și în însemnările manuscrise de pe cărțile vechi românești din bisericile Banatului. Asupra acestei probleme vezi V. Leu, *op. cit.*, p. 27—28.

9 *Atestat*, 15 IX 1869. Vezi anexa.

10 *Ibidem*.

11 *Ibidem*.

12 *Plângere*, 13 XII 1869. Vezi anexa.

13 *Ibidem*.

14 *Adresa protopopiatului Mehadia* din 4 XII 1869. Vezi anexa.

- 15 Adresa protopopiatului *Mehadia* din 10/31 XII 1869. Vezi anexa.
- 16 Adeverință, 15 XII 1869. Vezi anexa.
- 17 *Ibidem.*
- 18 *Ibidem.*
- 19 *Ibidem.*
- 20 „Der Beamte“ (l. germ.) — funcționar. Aici în sens de „șef“.
- 21 *Ibidem.*
- 22 Însemnare pe verso-ul Plângerii lui Trăilă Bulza din 28 II 1870. Vezi anexa.
- 23 Declarație, 27 VIII 1870. Vezi anexa.

I.

1869, septembrie 15, Lăpușnic

Declarația grănicerului Ștefan Goșa despre intenția grănicerului Ianăș Bulza de a-și împușca soția și socrul, căprarul Avram Boba.

Atestat

Dau eu, cel subscris dumnealui fostul(ui) căprar Avram Boba și fata lui, Nataliei, precum grănicerul Ianăș Bulza m-au zis mie mai de multe ori că va face (cu) oricare prilejuri vătămătoare vieții Nataliei și socrului Avram care eu l-am învățat la cele bune. Așa veni vremea în toamnă care au zis cătră mine că o pușcă pre Natalia. Eu am învățatu-l a nu vorbi așa că nu-i bine. El mă mână să-i spun că e gata. Eu am mers și am spus Nataliei și fu așa înfricoșată și zisă: „Cum să trăesc că de pre drum m-au desbrăcat de toate, banii de pre cap m-au luvat. Așa, acuma (vrea) să-m(i) ia și viața“. Tatăl ei zisă: „De va face așa ceva, pentru el va face“. Am mers și am spus lu(i) Ianăș Bulza și au zis: așadară el va căuta prileji mergând dumniului, Avram Boba, la Sălaș; el va merge în grădini și va păzi și-l va pușca, să fie el al dracului, să-l ia mulți draci de nu-l va pușca! Eu dară l-am învățat a nu vorbi așa că va fi rău. El m-au mână să-i spun lu(i) Avram că cu adevărat va face și poci eu (să) stau de față cu el. Așadară eu i-am spus și dumnealui l-au tras la răport de companie. Noi mersărăm dar el nu vru, fugi. Așadară eu poci în persoană cu el să fiu și cu jurământ poci întări.

Lăpușnic, 15-lea septembrie 1869.

Ștefan Goșa grăniceri

II.

1869, decembrie 13, Lăpușnic

Ianăș Bulza se adresează scaunului protopopesc din Mehadia acuzându-și soția de infidelitate, de părăsirea domiciliului și solicitând ajutorul pentru ca aceasta să revină acasă.

Prea Cinstitului Domn Protoprezviter al Mehadiei!

Cu aplecăciune rog eu, subscrisul grăniceri din Lăpușnic, care eu cu fâmeia mea numita Tani am fost în trai bun 2 ani. Și luând dânsa altă purtare, ră, și au trecut în prihana curvii și în alte sate dezărtată. Mai departe au fost, care eu rugând și stăpânirei politicești ca iarăși la mine de soție a veni și dânsa prin purtarea ră și neascultătoare s-au pedepsit. Care eu, cu plecăciune, mă rog ca dară pre dânsa la purtarea bună și prin sfatul cinstii voastre la mine de soție (a) deveni.

Dară de nu, altcum, eu sânt silit despre purtarea și prihana dânsii a ră, prin dovezi și mai departe Domnilor duhovnicești, în persoană a dovedi.

Lăpușnic în 13 Dechemvrie 1869.

Ianăș Bulza grăniceri

III.

1869, decembrie 4, Lăpușnic.

Dispoziția protopopului Mehădiei către parohul din Lăpușnic ca Natalia, soția lui Ianăș Bulza, să se prezinte pe 18 decembrie în fața scaunului protopopes.

Ad. V. 1568 pro 1869.

Pres(biteratul) Mehădia în 4 Decem(brie) 1869.

La oficiolatul parohialu gr. or. în Lăpușnic.

În launtru numita femeie Thalia soția lui Ianăș Bulza din Lăpușnic carea ca necredincioas(a) au părăsit pre bărbatul său are a se infățișa dimpreună cu soțul aău în 18 Decemvre a.c. înaintea scamnului protopresviteresc din Mehădia cu ordinațiune din parte parohului locului — și de acolo (dacă) aceia se va arăta improptrivitoare să fie, aicea, trâmăisă cu asistenție din partea diregătoriei politico-militare.

D. Iacobescu (protopresv(iter)

IV.

1869, decembrie 13, Lăpușnic

Document semnat de doi grăniceri prin care se confirmă de` către ei vinovăția soției lui Ianăș Bulza despre care pot să depună oriunde și oricând.

Adeverință

Noi, cei subscriși, grăniceri din Lăpușnic, dovedim prestă fâmeia Tani a grăniceriuului Ianăș Bulza, Nr. 32 din Lăpușnic, Care noi, despre prihana curvii, putem sta și cu jurământ a pune unde vom fi de a răspunde la înaltele duhovnicești și politicești stăpâniri.

Lăpușnic, în 15-lea Dechemvrie 1869.

Ianăș Vidu
Pau Seilescu

V.

Lăpușnic, 28 decembrie 1869.

Vom Campagnie Commando

An H.C.

Die Gemeindenvorsteherung zu Lapuschnik

Dt. 28 Dezember 1869

Nach dem der Ehemann Janosch Balsa hierorts angegeben hat dass sein Weib Natalia krank sei und vor dem Erzpriesteramte in Mehădia nicht erscheinen könnte — so ist dieselbe behus der ärztlichen Untersung zu Wagen alsogleich anhero zu senden.

Geg. Vid
Jivan

VI.

1869, decembrie 10/31, Mehadia. Protopopul Mehadiiei solicită intervenția companiei de la Dalboșeț pentru a verifica dacă într-adevăr Natalia, soția grănicerului Ianăș Bulza, este cu adevărat bolnavă așa cum pretinde sau este doar o stratagemă pentru a nu se prezenta în fața scaunului protopopesesc. În caz că este cu adevărat bolnavă, compania să trimită dovada, cu Ianăș Bulza, la Mehadia.

Oficiul protopresviteresc gr. or. al Mehadiiei.

La onor, ces. reg. comando compania (de) la Dalboșeț.

Deoarece femeia Thalia, soția lui Inasiu Bulza din Lăpușnic, precum se vede, nici la onor companie, nici la oficiul protopresviteresc nu se învoiește a veni spre hotărâtul scop escuzându-se că ar fi bolnavă — onorata companie să binevoiască, cu energie, a dispune pre calea sa ca numita femeie, neântrelăsat să se ie la vizitare pre a ei spese, au în locu(l) de companie, în Lăpușnic. Și despre întru adevăr aflatul ei betesug de ce fel este, atestat de vizitare să se estrade bărbatului ei carele va avea oficialatului protopresviteresc acestuia, spre mai departe pășire a-l subșterne.

D. Iacobescu protopresviter.

VII.

1870, ianuarie 1, Lăpușnic. Nistor Chera depune mărturie scrisă necesară lui Avram Boba cum că ginerele său are o purtare necuviincioasă zăbovind cam prea mult în birt și făcând scandal.

Atestat.

Dau eu, cel subscris, dumnealui fostul căprari Avram Boba, precum (cu) adevărat ginerele lui Ianăș Bulza are o purtare (păg)ubitoare, a merge la bert și joacă și cărțile, mai de multe ori. Ba și acuma, la Nașterea Domnului, adecă vineri, toată ziua au jucat cărțile și noaptea zbiară ca cum zbiară un vâcari. Care eu cu jurământ poci (să mărturisesc), că este adevărat.

Lăpușnic în 1 Enăr, 1870.

Nistor Kerra cvrpral

VIII.

1870, ianuarie 3, 1870, Lăpușnic. Patru fruntași ai satului Lăpușnic depun împotriva grănicerului Ianăș Bulza pe care îl consideră principalul vinovat de starea conflictuală din familia sa.

Atestat

Dăm noi, cei subscrși, iubirlutului căprari Avram Bobba de aici precum iastă de toată purtarea morală care să cade fieștecăruia om din patrie și adevărim precum mai de multe ori fi(i)a de susnumitului I.c. Boba, că bărbatul său, Ianăși Bulza trasă în sfatul reprezentanților și a bătrânilor, și fură amândoi sfătuiți a trăi amândoi în pace. Unde dânsa au și mers la Dânsul, după sfatul nostru cel părintesc, Nu trecură multe zile (și) iarăși veni susnumitul grăniceri și

au arătat că soția sa n-ar fi la dânsul. Noi iarăși am chemat-o în mijlocul nostru unde dânsa au înfățișat hainile rupte și au zis că de dânsul sânt rupte, unde fură arătați în răportu(l) de săptămână pe companie în care s-au și arestat de susnumitul cu 2 zile pentru purtarea ră. Mai departe, la luvarea de răport de susnumitul grăniceri, cu multe vorbe nelegiuite, care sub acest atstat să pot afla, zicând că măcar de ar și vrea fâmeia să vină acas(ă) la dânsul, nu-i trăbue, ba încă și ocărând pre socri(i) săi nelegiuit.

Altădată grănicieru(l) Ianăși Bulza ș-au dezbrăcat fâmeia sa nelegiuit în hulița cca mai mare din sat. Și despre acesta adevărim și știm că nicidecum nu-i iastă slobod a-și luvă satisfacție singur.

Mai departe i să vede vorbirea din cele 2 atestate, AB și purtarea lui cea bună: mai de multe ori au fost dânsii în sfatul răprăzântanților și niciodată nu și-(a) putut luvă îndreptare susnumitul grăniceri.

Adevărim noi cei subscriși reprăzântanți luvând eu primul antifist și cu reprăzântanți(i) cei subscriși am mers, pre porunca de compagne-comando, la grănicierul și I.c. Avram Boba, cu grănicierul Ianăși Bulza ca să-i luvăm pre soția sa cu toate ce au avut, să o ducem la dânsul. Grănicierul I. Bulza în loc de pace căuta a vorbi vorbe necuvincioasă împotriva socrilor săi și ocărând au zis: „De vre soția să meargă acasă, bine și de nu, nu, că voi m-aț(i) rugat să vă iau fata“. Și noi tot am împlinit porunca ținută din companie.

Nu după câția zile au tunat pricina întră dânsi(i) și iarăși au mers la răport și au zis sus numitul grăniceri că nu-i adevărat că noi am dus pre soția sa acasă la dânsul care noi totdeauna putem mărturisi că datorința cehmării noastre am împlinit după lege numa aici să vede că dânsul iubește a vorbi tot adevărul unde la dânsul și chemați(i) și aleși(i) satului nu spun drept.

Acest om are slabă purtare, cum să poate vedea. Și casa de material bun au dat-o pre o casă de lămn negeluit. Altă dată, venind la strajă arată că femeia sa i-ar fi furat banii boiler. Fu adusă cu câtane și să dovedi că iastă numai motiv dar neadevărat. Prin mai multe dovezi să poate vedea că nici dânsul nici părinții nu sânt oameni buni. Că oameni(i) buni caută pacea dar când nu voește celălalt, nu. Tatăl acestui grăniceri au zis, fi(i)nd aproape pacea întră acești doi tineri, „ce, mie nu-m(i) trăbue behamtăr fata lu(i) Avram Boba în casa me!“

Cătră toate noi, cei subscriși reprăzântanți comunali rugăm umilit pre preonoratul Domn Protoprezvitar a vă întinde cu un sfat părințesc cât iastă cu puțință a mijloci pacea și fericirea astor doi tineri care pace Mântuitorul Is(us) H(risto)s ne-a dat-o nouă.

Lăpușnic în 3 Ianuarie 1870

Traia Bihoi ausușman, † Toma Spain, Libimir Schinteie † Ion Roman ausușmani

(P.S.) Acestora cu cruce însămnăți, iscălitur de nume, și pentru sine, Ion Cherra.

IX.

1870, ianuarie 3, (Dalboșeț). Ordin al companiei în legătură cu prezentarea Nata-liei Bulza la scaunul protovoesc din Mehadia

Vom Compagnie Commando

Sub Convert

Dt. 3 Jänner 1870

Nachdem das Grenzweib Natalia Bulsa H(au)s 32 laut des beiliegenden ärztlichen Zeugnisses als gesund befunden wurde so ist dieselbe soleich nach Mehadia vor dem Erzpriester-Amte erscheinen zu machen, sollte sie Das Abgehen weigern so kommt dieselbe unter Arrest zur Compagnie zu seden welche sonach von hier aus mittelst gebundener Kette nach Mehadia abgesendet werden wird

Geg(eben) v(on) ... Jivan ...

X.

1870, Ianuarie 16, Dalboșeț. Ordin al companiei Dalboșeț în legătură cu cele solicitate de scaunul protopopesc al Mehadiiei.

V. 1568/1869

Dalboschetzwer Compagnie Nr. 1.

Begleitung

Für den Grenzer Janosch Bulsa H(au)s 32 aus Lapuschnik welcher in Bezug des uneinigen und seit längerer getrenten Lebens mit seinem Eheweibe Natalia Bulsa bei Seiner Ehrwürden dem Herrn Erzpriester Jakobesko in Mehadia, Die mündliche Bitte vorzubringen wünscht.

Dem Bittsteller wird daher gegenwärtige Begleitung mit dem Beifügen ausgefolgt, sich damit mit seinem besagten unter Einem von hieraus abgefertigten Eheweibe bei dem Ehrwürdigen Erzpriester-Amte in Mehadia in den nächsten Tagen kommender Woche zu melden.

Dalboschetz am 16 Jänner 1870

ss. indeseifrabil.

XI.

1870, februarie 19, Mehadia. Insemnare cu privire la cererea lui Ianăș Bulza ca el și soția sa Natalia să se infățișeze la protopopiat pentru împăcare. A fost făcută pe verso-ul foii pe care s-a redactat documentul reproduș în anexa următoare, XII. Aceasta înseamnă că, până la urmă, Natalia nu s-a prezentat nici de astă dată.

Prez(teratul) Mehadia în 19 Fevr. 1870.

Janosu Bulza din Lăpușnic cere a doua citare la scaunul protoprezviteral a veni cu soția sa pentru svătuire spre împăcaciune între ei. Au dat amendoi Declarațiunea sa în șiedința scaunală că S6 s-au împăcat între sine și mureea actorului (sic!) au întors la el spre împreună conviețuire căsătorească.

XII.

1870, 28 februarie, 1870, Lăpușnic. Tatăl lui Ianăș Bulza intervine la scaunul protopopesc solicitând citarea și aducerea obligatorie a Nataliei la Mehadia așa după cum D. Iacobescu i-a promis fiului său. Dacă se vor tergiversa lucrurile el se va adresa, cum a mai făcut-o, scaunului episcopal din Caransebeș. Oricum, la primăvară, la vremea lucrului, să nu-l pună pe drumuri că nu va veni!

Preacinstitului Domnului Protopresviter al Mehădiei

Domnul Iacobescu

Cu aplecăciune sărut dreapta cinstii voastre pentru ficiorul meu Ianăș Bulza care dânsul au fost pre porunca cinstii voastre și prin mărita C. K(ommando) Companii Comando poruncit cu femeia lui cea fugită de la el, pentru Sfântul Ion Botezătoriiului. Și cinstia voastră a-ți poruncit ca dimineața hotărâtă poruncă să vină la svătuire. Dară dânsa fiind cu capu mare s-au împotrivit poruncii și au plecat acasă. Și cinstia voastră a-ți făgăduit lu fiu meu că veți arăta măritei companii-comando. Și așteptând din zi în zi să vină și n-au venit. Care mă rog pentru răspuns la D(omnul) Preot Gheorghe Nedici în Lăpușnic a face cunoscut cum estă cu mine, or poate că a-ți făcut la cinstita Consistore pentru dânsii cunoscut, ca să știu cum să facă pășiri mai departe despre dânsii ca să nu vin la vremea lucrului a pământului să perd vremea că eu cu persoana mea, Domnului Episcop Popazi m-am arătat și după a Sfinții Sale mie spusă cum să mă țin și cum au poruncit.

Lăpușnic în 28 f(ebruarie) 1870

Aplecat, Trăilă Bulza.

XIII.

1870, August 27, Mehădia. Declarație a celor doi soți, Ianăș și Natalia Bulza dată în fața scaunului protopopesc din Mehădia, că s-au împăcat.

Declarație

Noi, cei mai giosu subscriși, Ianasiu Bulza, locuitori din Lapușnicu cu soția mea Talia, prin aceasta ne declarăm și făgăduim serbătorește inaintea scaunului protopresbiteral și (a)deca eu, Ianasiu voui trăi cu soția mea Talia care au venit eară la mine spre împreună conviețuire în casatorie, de acuma înainte, până la sferșitul vieții mele și a ei, totdeauna bine. Îi voui fi credincios, nu o voui bate sau maltrata, nu o voui huli sau alunga de la mine, voui porta grija pentru toate trebuințele ei, spre traiul vieții trebuincioase.

Asemenea și eu, Talia, soția barbatului meu legiuit Ianasiu Bulza mă declar și făgăduiesc serbătorește ca de acuma înainte nu-l voui mai parasi niciodată ci îi voui fi și rămânea credincioasă până la sferșitul vieții mele și a lui, 'l voui oameni ca pre soțiul meu, îi voui fi supusă și ascultătoare, nu-l voui vătăma cu vorba sau cu fapta, voui lucra împreună cu el pentru agonisirea lipselor noastre pentru traiul vieții noastre. Cu un cuvânt: nu voui da nicicând cu nimica îndemn spre trai rău între noi.

Iară dacă unul sau altul dintre noi ar călca și frânge făgăduința sa, aceasta sărbătorească, în vre-o privinție, fără de cauză validă, acela să fei pe calea sa și în sensu(l) legilor bisericesci și politicesci, după consultarea faptei sale de călcarea făgăduinței după merit, pedepsit.

Mehădia în 27 August 1870

† Janasiu Bulza

† Talia soția lui Janasiu Bulza

Subscietoriu de nume Brânză Inveșiatoriu și Notariu la scamnul protop(opesc).

DIVORCE IN THE BANAT STYLE

(Summary)

This article deals with the rural mentalities in Banat in the 19-th century. The research was based on a series of documents concerned with the attempts made by a peasant-soldier to divorce his wife. The legislation relating to the family as well as the rumours spread in the village, a traditional and conservative society are brought forward. The documents are unabridged and unadapted because they reveal the rural language as well as the mentality of those times.